Søren Risbjerg Thomsen:

Arbejderklassen og arbejderpartierne 1920-77

I denne artikel fremlægges nogle resultater fra et igangværende forskningsprojekt: 'Folketingsvalg i Danmark 1920-77'. Projektet er en såkaldt økologisk analyse, hvor jeg undersøger den geografiske sammenhæng mellem socialstruktur og partivalg ud fra den officielle statistiks oplysninger om de enkelte kommuners og afstemningsområders befolkningssammensætning og valgresultater.¹ Disse oplysninger findes tilgængelige i det kommunale dataarkiv ved Institut for Statskundskab.²

I denne forbindelse vil jeg især se på sammenhængen mellem arbejderklassens og arbejderpartiernes geografiske udbredelse. Samtidig vil jeg, ud fra nogle overvejelser om udviklingen i arbejderklassens samfundsmæssige placering, søge at fortolke resultaterne ved at opstille nogle antagelser om udviklingen i samspillet mellem arbejderklassens politiske bevidsthed og arbejderpartiernes interessevaretagelse.

1. Udviklingen i klassernes relative størrelse

Fra en undersøgelse af udviklingen i den danske klassestruktur i dette århundrede³ er i Figur 1 vist hhv. udviklingen for hele arbejdsstyrken (a) og for mænd over 30 år (b). I begge tilfælde er udelukket private tjenestefolk og husmedhjælpere, som antages at ligge uden for klasserne.

Følgende definitioner anvendes:

Arbejdere: Manuelle faglærte og ufaglærte arbejdere. Sølvsnorene i trafiketaterne

1) Projektet er en fortsættelse af Borre og Stehouwers arbejder, Ole Borre og Jan Stehouwer, Partistyrke og Social Struktur, Akademisk Boghandel, Århus, 1968 og Ole Borre og Jan Stehouwer, Fire Folketingsvalg 1960-68, Akademisk Boghandel, Århus, 1970. De her refererede resultater er sammendrag fra en kommende rapport, Søren Risbjerg Thomsen, Socialstruktur og Partivalg 1920-77, Institut for Statskundskab, Århus, 1979.

2) K.-H. Bentzon, The Danish Statistical Commune Data Archive, Institut for Samfundsfag, København, 1975.

3) Jørgen Goul Andersen, Mellemlagene i Danmark, Forlaget Politica, Århus, 1979.

Søren Risbjerg Thomsen:

Arbejderklassen og arbejderpartierne 1920-77

I denne artikel fremlægges nogle resultater fra et igangværende forskningsprojekt: 'Folketingsvalg i Danmark 1920-77'. Projektet er en såkaldt økologisk analyse, hvor jeg undersøger den geografiske sammenhæng mellem socialstruktur og partivalg ud fra den officielle statistiks oplysninger om de enkelte kommuners og afstemningsområders befolkningssammensætning og valgresultater.¹ Disse oplysninger findes tilgængelige i det kommunale dataarkiv ved Institut for Statskundskab.²

I denne forbindelse vil jeg især se på sammenhængen mellem arbejderklassens og arbejderpartiernes geografiske udbredelse. Samtidig vil jeg, ud fra nogle overvejelser om udviklingen i arbejderklassens samfundsmæssige placering, søge at fortolke resultaterne ved at opstille nogle antagelser om udviklingen i samspillet mellem arbejderklassens politiske bevidsthed og arbejderpartiernes interessevaretagelse.

1. Udviklingen i klassernes relative størrelse

Fra en undersøgelse af udviklingen i den danske klassestruktur i dette århundrede³ er i Figur 1 vist hhv. udviklingen for hele arbejdsstyrken (a) og for mænd over 30 år (b). I begge tilfælde er udelukket private tjenestefolk og husmedhjælpere, som antages at ligge uden for klasserne.

Følgende definitioner anvendes:

Arbejdere: Manuelle faglærte og ufaglærte arbejdere. Sølvsnorene i trafiketaterne

1) Projektet er en fortsættelse af Borre og Stehouwers arbejder, Ole Borre og Jan Stehouwer, Partistyrke og Social Struktur, Akademisk Boghandel, Århus, 1968 og Ole Borre og Jan Stehouwer, Fire Folketingsvalg 1960-68, Akademisk Boghandel, Århus, 1970. De her refererede resultater er sammendrag fra en kommende rapport, Søren Risbjerg Thomsen, Socialstruktur og Partivalg 1920-77, Institut for Statskundskab, Århus, 1979.

2) K.-H. Bentzon, The Danish Statistical Commune Data Archive, Institut for Samfundsfag, København, 1975.

3) Jørgen Goul Andersen, Mellemlagene i Danmark, Forlaget Politica, Århus, 1979.

- Mellemlag: Funktionærer, serverings- og betjeningspersonale, kontrol- og opsynspersonale, socialt institutionspersonale med undtagelse af rengørings- og køkkenpersonale
- Selvstændige: Selvstændige erhvervsdrivende, direktører i A/S samt bestyrere

Figur 1. Klassernes relative størrelse 1901-75 efter to forskellige opgørelsesmåder

Ser man på udviklingen i den relative fordeling for alle erhvervsaktive (a), henregnes ca. 50 pct. til arbejderklassen frem til 1950, hvorefter andelen falder til 42 pct. i 1975. Samtidig får vi et stadigt mere ekspanderende mellemlag fra 12 pct. i 1901 til 45 pct. i 1975.

Klassedelingen for mænd over 30 år (b) formodes at være et skøn over vælgerbefolkningens reale klassemæssige tilhørsforhold, idet det med støtte i interviewundersøgelser antages, at gifte kvinder uanset eget erhvervsarbejde overvejende handler ud fra ægtefællens sociale position, samt at mange unge vælgere handler ud fra forventet fremtidig position. Med disse antagelser får vi et andet billede af klassernes udvikling med en voksende arbejderklasse på et noget lavere niveau end før fra 35 pct. i 1901 til

ca. 44 pct. fra omkring 1950 og fremefter, samt et mindre ekspanderende mellemlag fra 10 pct. i 1901 til 28 pct. i 1970.

Med dette reviderede billede af den danske klassestruktur, som må formodes at være mere præget af småborgerlige lag end f.eks. Sverige, får vi et udgangspunkt for vurdering af klassernes vælgermæssige styrkeforhold.

Som det senere vil fremgå, har udviklingen i arbejderpartiernes stemmeandel ved folketingsvalgene ikke fulgt udviklingen i arbejderklassens relative størrelse. Det er artiklens emne at undersøge baggrunden herfor.

2. Udviklingen i den økologiske socialstruktur

Foretager man en faktoranalyse⁴ af den geografiske samvariation i 70'erne mellem de politiske partiers udbredelse på den ene side og en række sociale indikatorer for erhverv, stilling, uddannelse, aldersfordeling og boligforhold på den anden side, fremkommer de følgende tre strukturelle dimensioner, som er relevante for vælgeradfærden:

1. Urbanisering: Positiv samvariation med andel i servicesektor, funktionærer, udeboende studerende, alder 20-24 år, lejligheder i etageejendomme. Negativ samvariation med andel i landbrug, selvstændige landbrugere, kun folkeskoleuddannelse, husmødre, landbrugsejendomme.
2. Status: Positiv samvariation med andel i administrative og liberale erhverv, selvstændige i byerhverv, mere end 9 års skolegang. Negativ samvariation med andel i industri, arbejdere.
3. Vækst: Positiv samvariation med andel erhvervsbeskæftigede, alder 30-39 år, byggeri efter 1960, enfamiliehuse. Negativ samvariation med andel pensionister, alder over 60 år, byggeri før 1941.

En række faktoranalyser tilbage i tiden viser, at de tre strukturelle dimensioner i vælgeradfærdens geografiske udbredelse - ur-

4) En faktoranalyse er en statistisk metode til at sammenfatte hovedtræk i den samvariation, et stort antal variable udviser, til et færre antal dimensioner eller faktorer; se f.eks. H.H. Harman, Modern Factor Analysis, University of Chicago Press, 1970. Til beregningerne er anvendt programpakken SPSS, N.H. Nie et al., Statistical Package for the Social Sciences, McGraw-Hill, 1975.

banisering, status og vækst - gør sig gældende for hele perioden 1920-77.

Dette resultat er i god overensstemmelse med den opfattelse, at de vigtigste sociale skillelinier i det danske partisystem går mellem by og land og mellem høj og lav socio-økonomisk status.⁵

Den tredje dimension - vækst - som sammenfatter nogle generationsmæssige og boligmæssige geografiske variationer, har ikke den store betydning for vælgeradfærden. Den beskriver især forskelle i valgdeltagelsen samt dynamiske aspekter ved partisystemet, så som forskelle mellem nye og/eller voksende partier på den ene side, og gamle og/eller stagnerende partier på den anden side.

Som empiriske indikatorer for de tre strukturelle dimensioner er valgt hhv. andel i landbrug, andel arbejdere og andel pensionister, som kan estimeres for et givet folketingsvalg ved interpolation mellem 10-års folketællingerne. (Da alle tre indikatorer hver for sig har negativ samvariation med den dimension, de er indikator for, er der tale om 'negative' indikatorer. Arbejderandelen findes desværre kun tilbage til 1940 og må skønnes ved extrapolation).

At andel landbrugere, arbejdere og pensionister bruges som indikatorer for de tre dimensioner betyder ikke, at disse tre variable er de egentlige årsager til variationen i vælgeradfærden. Hver for sig repræsenterer de et kompleks af samvarierende sociale årsager. F.eks. repræsenterer variationen i andel landbrugere samvariationen i et kompleks af erhvervsmæssige, familiemæssige og kulturelle årsager til vælgeradfærden.

Som geografiske analyse-enheder anvendes kommunalinddelingen efter kommunalreformen i 1970, som er ført tilbage til 1920, samt valgkredsinddelingen i København og Frederiksberg fra 1920, som er ført frem til 1977. For at få sammenlignelige geografiske enheder for hele perioden 1920-77 har det været nødvendigt at sammenlægge en del af disse enheder, således at der i alt indgår 248 områder i de følgende analyser.

5) F.eks. Gordon Smith, Politics in Western Europe, Heinemann, London, 1978.

Tabel 1. Korrelation⁶ mellem andel i landbrug og andel arbejdere ved 10-års folketællingerne 1930-70

	1930	1940	1950	1960	1970
Korrelation	-.15	-.13	-.06	-.04	.32

Det fremgår af Tabel 1, at korrelationen mellem andel i landbrug og andel arbejdere undergår en ændring fra negativ til positiv værdi fra 1930 til 1970 på trods af, at den del af arbejdsstyrken, som er arbejdere i landbrug, i samme periode falder fra 12 til 1 pct. Dette hænger sammen med tendensen til udflytning af den arbejdsintensive del af industrien fra de store byer, som især tager fat i 60'erne, samt de forbedrede transportmuligheder. Jeg mener, at denne ændring i arbejderklassens økologiske mønster i retning af større udbredelse til landområder dels er udtryk for en stigende permeabilitet (dvs. tilgang af 1. generations arbejdere og afgang af faglærte arbejdere, som bliver selvstændige m.v.), og dels er udtryk for en stigende tilknytning til lokalsamfund med småborgerlige politiske traditioner.

3. Måling af de politiske partiers sociale profil

Indsættes de tre indikatorer landbrugerandel, arbejderandel og pensionistandel som uafhængige variable i en regressionsanalyse⁷ med andel vælgere, som stemmer på et givet politisk parti ved et givet folketingsvalg som afhængig variabel, fremkommer tre regressionskoefficienter for partiets relative tiltrækning til hhv. landbrugsområder, arbejderområder samt pensionistområder.

Der er dog ikke tale om en lineær model, da der er justeret for multiplikative effekter ved omregning af procentandele til de så-

6) Korrelation er et mål for graden af samvariation mellem to variable. Den udregnes her som produktmoment korrelation mellem logits (jvf. Appendix) til hhv. landbrugerandel og arbejderandel.

7) Ved en regressionsanalyse måler man ved regressionskoefficienterne den vægt, hvormed variationen i nogle uafhængige variable hver for sig (med de øvrige uafhængige variable holdt konstant) beskriver variationen i en enkelt afhængig variabel. Til beregningerne er anvendt programpakken SPSS, N.H. Nie et al., op.cit.

kaldte logits ($\text{LOGIT} = \text{LOG}(\text{PCT}/(100-\text{PCT}))$). En nærmere fremstilling og argumentation for valget af denne model er givet i Appendix.

Målet for relativ tiltrækning kan fortolkes således, at jo større regressionskoefficienten er, f.eks. med hensyn til de geografiske områders arbejderandel, desto større er den andel af partiets vælgere, som kommer fra områder med relativt høje arbejderandele, i forhold til den andel, som kommer fra områder med relativt lave arbejderandele.

Man skal ved denne slags geografiske analyser altid advare mod den såkaldte økologiske fejlslutning. Større relativ tiltrækning til arbejderområder (i det følgende kortfattet kaldt arbejdertiltrækning), betyder ikke nødvendigvis (selv om det nok i reglen vil være tilfældet), at andelen af arbejdere er større i partiet, men derimod at andelen fra geografiske arbejdermiljøer er større.

Ved et partis sociale profil vil jeg i det følgende forstå partiets relative tiltrækning med hensyn til landbrugsområder, arbejderområder og pensionistområder på et givet tidspunkt. Det er vigtigt at være opmærksom på, at profilen godt kan være konstant over tid, selv om partiets samlede stemmeandel ændrer sig - det er altså ikke den absolutte, men den relative tiltrækning til forskellige miljøer, der måles ved den sociale profil.

Endvidere udelukker f.eks. ikke en høj relativ tiltrækning til arbejderområder en samtidig høj relativ tiltrækning til landbrugsområder, da et område godt kan have både en relativ høj arbejderandel og en relativ høj landbrugerandel.

Da den relative tiltrækning til pensionistområder er af mindre betydning for variationen i partiernes geografiske udbredelse, er den i det følgende udeladt af fremstillingen, selv om den indgår i de beregninger, som er foretaget.

4. Udviklingen i arbejderpartiernes sociale profil

Socialdemokratiets (SD) profil, der er vist i Figur 2, har i hele perioden 1920-77 været kendetegnet ved positiv tiltrækning til arbejderområder og negativ tiltrækning til landbrugsområder. Der er imidlertid en tydelig tendens til, at partiets profil er blevet mindre markant med årene, med tilbagegang i arbejdertiltrækning og fremgang på landet frem til 1966.

Figur 2. Socialdemokratiets sociale profil og andel af afgivne stemmer 1920-77

I partiets 'reformistiske guldalder' 1929-39, hvor partiet sad i regering med Det radikale Venstre, formåede det at holde en permanent høj arbejdertiltrækning, men med en vigende tendens, som blev brudt af et kraftigt dyk nedad både i stemmeandel og arbejdertiltrækning ved krigsvalget i oktober 1945, hvor kommunisterne fik sin stærke fremgang. Dette fald blev delvist oprettet i forbindelse med de borgerlige regeringer i 1945-47 og 1950-53, men siden da er tilbagegangen i arbejdertiltrækning fortsat med en mindre undtagelse i arbejderpartiflertallets periode 1966-68, hvor SF var støtteparti for den socialdemokratiske regering.

Hvad angår SD's relative fremgang på landet tror jeg, at dette skal forklares med landbrugets tilbagegang og industriens spredning til mindre urbaniserede områder. Det er derfor bemærkelsesværdigt, at denne udvikling standser i 1966 og vendes til en mere byorienteret tiltrækning. Den relative tilbagegang på landet sker især ved de to dårlige valg 1968 efter arbejderpartiflertallet og ved 'protestvalget' i 1973.

En forklaring på tilbagegangen ligger muligvis i det forhold, at den sociale forandringshastighed har været særlig stor på landet i 60'erne. Som tidligere nævnt er det i denne periode, vi får en særlig hastig spredning af den arbejdsintensive industri til landområderne. Tilgangen til arbejderklassen (1. generationsarbejderne) vil da bestå af en stor del vælgere med en politisk og kulturel orientering, som kun gradvist ændres ved erfaringerne fra arbejdslivet. I den samme periode har der yderligere været en voldsom vækst i den offentlige sektor i byområderne ledsaget af et forøget skattetryk. På denne baggrund opstår der på landet en stigende utilfredshed og protest mod udviklingen og de ansvarlige politiske partier.

Hvis man vil fortolke SD's tilbagegang i relativ tiltrækning til arbejderområder som et udtryk for svigtende arbejderklassetilslutning, melder der sig naturligt spørgsmålet: Hvor er arbejderne gået hen?

Figur 3. Danmarks Kommunistiske Partis sociale profil og andel af afgivne stemmer 1924-77

Ser vi på figurerne for de tre venstrefløjspartier, fremstår DKP i Figur 3 som partiet med den største arbejdertiltrækning - det gælder især perioden omkring 2. verdenskrig, hvor partiet havde størst tilslutning. Valgresultatet i 1945 med 12,5 pct. af de afgivne stemmer tilskrives normalt en bred folkelig opbakning på grund af kommunisternes særlige rolle under besættelsen. Men det er dog værd at bemærke, at kommunisterne ved dette valg havde en arbejdertiltrækning, som var større end Socialdemokratiets - det var altså ikke 'den brede befolkning', der støttede kommunisterne i 1945. Siden 1957 har partiet haft en noget ujævn tendens til faldende arbejdertiltrækning, og stemmeandelen har ikke været over 5 pct. Ved de sidste to folketingsvalg i 1975 og 1977 har partiet dog haft en stigende arbejdertiltrækning, formodentlig som følge af den socialdemokratiske forligspolitik over for de borgerlige partier.

Figur 4. Socialistisk Folkeparti og Venstresocialisternes sociale profil og andel af afgivne stemmer 1960-77

Socialistisk Folkeparti Venstresocialisterne

SF havde en arbejdsertiltrækning på linie med SD ved partiets start i 1960 og igen efter arbejderflertallet i 1968, men den relative arbejdsertiltrækning er siden faldet i takt med partiets tilbagegang. VS, der blev dannet af venstrefløjen fra SF, fremtræder efter det første valg i 1968 som et 'arbejderparti' med en negativ arbejdsertiltrækning.

Det gælder altså i store træk, at alle fire arbejderpartier har haft tendens til lav eller faldende arbejdsertiltrækning siden 1957. Det gælder endvidere, at alle de øvrige politiske partier har enten en negativ eller neutral arbejdsertiltrækning i hele perioden 1920-77.⁸

Det kan derfor ikke undre, som det fremgår af den sociale profil for 'sofavælgerne' i Figur 5, at den relative tilbøjelighed til ikke at stemme har været stigende for arbejderområderne siden 1953.

Figur 5. Den sociale profil for ikke at stemme og andel ikke afgivne stemmer af alle stemmeberettigede vælgere 1920-77

Særlig kraftig stigning i arbejderområdenes relative tilbøjelighed til ikke at stemme har vi ved folketingsvalgene i 1943, 1957, 1968 og 1973. Der er grund til at antage, at splittelsen inden for arbejderklassen har været særlig stor ved disse fire valg, som

8) Resultaterne fra denne del af projektet vil blive offentliggjort i en kommende rapport, Søren Risbjerg Thomsen, op.cit.

alle var tilbagegangsvalg for arbejderpartierne. Socialdemokratiets fremgang ved 1943-valget må tilskrives, at en del vælgere, som ellers ville have stemt på det forbudte Kommunistiske Parti, stemte socialdemokratisk, på trods af kommunisternes agitation for at deres vælgere skulle afholde sig fra at stemme. Jeg mener, at splittelsen i 1943 og 1957 især drejede sig om rimeligheden af en socialdemokratisk højrekurs, med samarbejdspolitikken og indgreb over for arbejdsmarkedet under besættelsen og ved indgreb i overenskomstforhandlingerne i 1956, mens splittelsen i 1968 og 1973 var reaktionen på en socialdemokratisk venstrekurs med samarbejde med SF.

Stigningen i arbejderområdernes valgdeltagelse ved de sidste to valg kan måske forklares med kommunistpartiets stigende arbejder-tiltrækning.

5. Arbejderklassen: Reformisme og passivisering

Jeg mener, at analyseresultaterne må fortolkes i den retning, at den danske arbejderklasse efter en politisk mobilisering gennem mellemkrigstiden til støtte for en reformistisk socialdemokratisk politik - stort set har bevaret denne position frem til slutningen af 50'erne.

Figur 6. Partigruppernes stemmeandele 1920-77

Kommunisternes høje stemmeandel efter 2. verdenskrig i forbindelse med en markant arbejderprofil vidner imidlertid om, at arbejderklassens opbakning af Socialdemokratiet ikke har været uden betingelser. Det samme spiller muligvis også ind i forbindelse med tilbagegangen ved 1957-valget og ved SF's fremkomst i 1960.

Efter 1957 viser der sig for alle arbejderpartierne en tendens til faldende arbejdertiltrækning samtidig med en stigende passivitet i arbejderområdernes valgdeltagelse. Denne udvikling vil jeg fortolke som et udtryk for tiltagende splittelse af arbejderklassen i forbindelse med den almindelige velstandsstigning, inddragningen af landbefolkningen til den industrielle sektor, isolering og opsplittning på grundlag af boligform, den offentlige sektors vækst i de større byer. Fremkomsten af de nye protestpartier og vælgerne straffeaktioner over for Socialdemokratiet ved forsøg på samarbejde med venstrefløjen, vidner ligeledes om disse splittelsestendenser.

Kommunisternes stigende arbejdertiltrækning, samtidig med arbejderområdernes stigende valgdeltagelse ved de sidste to folketingsvalg vil jeg fortolke som tegn på stigende klassebevidsthed i dele af arbejderklassen.

6. Mellemlagene: De nye socialister

På baggrund af den skitserede udvikling kan det undre, at arbejderpartierne, som det fremgår af Figur 6, trods alt har haft temmelig store stemmeandele tilsammen siden 1960. Vi har endda været tæt på et arbejderpartiflertal i stemmer ved valgene i 1960, 1966 og 1971.

Forklaringen på dette fænomen er uden tvivl udviklingen i de politiske holdninger inden for de ekspanderende mellemlag (funktionærer) i retning af støtte til arbejderpartierne og ikke mindst til venstrefløjen. Tabel 2 viser, at dette især gælder de offentligt ansatte funktionærer.

Tabel 2. Privat og offentligt ansattes partivalg 1977. Pct. vandret

	Venstre-fløj	Socialdem.	Borgerlige	N (= 100%)
Arbejdere				
- privat ansatte	16	52	32	317
- offentligt ansatte	8	65	27	73
Mellemlag				
- privat ansatte	7	40	53	217
- offentligt ansatte	14	42	44	246

Kilde: Jørgen Goul Andersen, op.cit., p. 187.

Tabel 3 viser endvidere, at der er tale om et aldersfænomen, som slår kraftigt igennem for de højere uddannede. Det lader altså til at være en tendens, som er positivt relateret til social status. En holdningsundersøgelse viser endvidere, at mellemlagenes venstreorientering i højere grad hænger sammen med positiv holdning til sociale reformer snarere end til faglig kamp.⁹

Tabel 3. Uddannelse og partivalg inden for mellemlagene. Opdelt på aldersgrupper. Pct. vandret

		Venstre-fløj	Social-dem.	Borgerl. partier	N (= 100%)
Folkeskole,	20-29 år	8	57	35	37
	30-39 år	8	45	45	58
	40 år og derover	6	54	40	93
Mellem/real,	20-29 år	20	29	51	66
	30-39 år	10	41	51	66
	40 år og derover	8	32	60	77
Gymnasium/HF,	20-29 år	38	27	35	37
	30-39 år	23	40	37	35
	40 år og derover	4	22	74	23

Kilde: Jørgen Goul Andersen, op.cit., p. 222.

Dette fænomen kan være vanskeligt at forklare ud fra den tradi-

9) Jørgen Goul Andersen, op.cit., p. 238.

tionelle klasseanalyse, som ofte betegner mellemlagene som 'det ny småborgerskab'. Ligeledes forekommer det utilfredsstillende fra et sociologisk synspunkt at forklare udviklingen med 'studenteroprøret' fra slutningen af 60'erne.

En mulig forklaring er, at mellemlagene, først og fremmest de offentligt ansatte, i deres daglige arbejde er agenter til varetagelse af de sociale reformer, arbejderklassen har fået gennemtvunget.

Appendix

Begrundelse for valg af model til måling af partiernes sociale profil

I Figur 7 er vist sammenhængen mellem pct. stemmer (ud af samtlige stemmeberettigede) på SF i de enkelte valgkredse ved de to folketingsvalg i 1971 og 1973, hvor partiet fik en tilbagegang i vælgerandel fra 7,9 pct. til 5,2 pct.

Figur 7. SF's vælgerandele 1971-73

Det fremgår, at partiets generelle tilbagegang ved 1973-valget slog igennem i samtlige valgkredse. Der var således ikke en eneste valgkreds, hvor partiet kunne notere en fremgang. Der viser sig endvidere en multiplikativ effekt, i den forstand, at partiets vælgerandel i en given valgkreds i 1973 har tendens til at være proportional med vælgerandelen i valgkredsen ved 1971-valget. Man skal altså blot multiplicere vælgerandelen i hver valgkreds ved 1971-valget P_{71} med en bestemt faktor k for at få et skøn over vælgerandelen ved 1973-valget P_{73} :

$$(1) \quad \hat{P}_{73} = kP_{71} \text{ ('hatten' over P'et betyder, at der er tale om den statistisk forventede andel)}$$

Faktoren k kan ved dette valg simpelt udregnes som forholdet mellem partiets samlede vælgerandel ved de to valg.

$$k = \frac{5.2}{7.9} = .66$$

Denne tendens til enten proportional tilbagegang eller fremgang viser sig mere eller mindre tydeligt for en række af de små partier ved folketingsvalg i Danmark. (I øvrigt også ved parlamentsvalg i andre lande).

For de store partier er sagen mere kompliceret på grund af den såkaldte 'gulv og loft effekt' i de valgkredse, hvor partiet har høje stemmeandele. Har man f.eks. for et stort parti fundet en fordobling (dvs. $k = 2$) i de valgkredse, hvor partiet har små vælgerandele, kan det samme logisk set ikke forekomme i de valgkredse, hvor partiet har andele over 50 pct. Da partiet jo ikke kan få mere end 100 pct., virker der ved stemmefremgang en loft-effekt, der er kraftigere, jo højere vælgerandelen er. Tilsvarende virker der en gulv-effekt ved stemme-tilbagegang.

Følgende model er opstillet til beskrivelse af gulv og loft effekten.¹⁰ Det antages, at vælgerandelen på tidspunkt 1 P_1 er en funktion af den latente partistyrke S .

$$(2) \quad \hat{P}_1 = \frac{S}{1+S}$$

Det fremgår af formlen, at P_1 omtrent er lig med S for små værdier af S , mens den nærmer sig 100 pct. for store værdier af S . Endvidere antages det, at proportionaliteten ikke gælder for vælgerandelen, men for den latente partistyrke, dvs.

$$(3) \quad \hat{P}_2 = \frac{kS}{1+kS}$$

Det følger af formel (2) og (3), at

$$(4) \quad \hat{P}_2 = \frac{kP_1}{1+P_1(k-1)}$$

10) Det er den såkaldte dikotome Rasch-model, der er udviklet med henblik på analyser af psykologiske tests. U. Christiansen og J. Stene, 2. bind af G. Rasch's lærebog i teoretisk statistik, Teknisk Forlag, København, 1969.

Da formel (4) nærmer sig formel (1) for små værdier af P_1 og $(k-1)$, vil det sige, at den simple multiplikative model, som kunne beskrive SF's tilbagegang i 1973, kan betragtes som et specialtilfælde af den generelle model, formel (4).¹¹ Den forventede sammenhæng mellem $\hat{P}_2$ og P_1 for $k = 2$ er vist i Figur 8.

Figur 8. Forventet sammenhæng mellem $\hat{P}_2$ og P_1 for $k = 2$

11) For stemmeandele omkring 50 pct. og små værdier af $(k-1)$ tilnærmer modelle sig $\hat{P}_2 = P_1 + (k-1)/2(k+1)$, altså en tendens til samme fremgang i alle val kredse ('the swing'), som har undret engelske valgforskere (D.E. Stokes, 'Cross-Level Inference as a Game against Nature', i J.L. Bernd (ed.), Mathematical Applications in Political Science, University Press of Virginia, 1969).

I Figur 9 er vist sammenhængen mellem vælgerandelen for Socialdemokratiet i 1973 og 1975, med den forventede sammenhæng mellem P_{75} og P_{73} for $k = 1.23$.

Figur 9. Socialdemokratiets vælgerandele 1973-75

Bortset fra enkelte valgkredse i København (incl. Københavns Amt) giver modellen en meget tæt beskrivelse af fremgangen i Socialdemokratiets vælgerandele i alle valgkredse ved 1975-valget.

Modellen betyder, jvf. formel (2) og (3), at forholdet mellem den latente partistyrke ved tidspunkt 1 og den latente partistyrke ved tidspunkt 2, på nær tilfældigheder, er lig med k for samtlige valgkredse.

Jeg vælger at opfatte den situation, hvor et partis ændringer i vælgerandele følger denne model, som et udtryk for uændret social balance. Partiets generelle popularitet har nok forandret sig, men forholdet mellem de forskellige sociale miljøers støtte til partiet er konstant. Jeg vil betegne denne situation ved at sige, at partiet har konstant 'social profil'.

Med henblik på at give en beskrivelse af den geografiske variation i den latente partistyrke foretages den såkaldte logit-transformation af vælgerandelen, der er logaritmen til $P/(1-P)$. Derved bliver jfr. formel (2) og (3)

$$(5) \quad L_1 = \log \frac{P_1}{1-P_1} = \log S$$

$$(6) \quad L_2 = \log \frac{P_2}{1-P_2} = \log S + \log k$$

For tilfældet med konstant social profil antager $\log k$ den samme værdi i alle valgkredse, hvilket betyder, at variationen i L_1 (over valgkredse) på nær tilfældigheder genfindes parallelforskuet på tidspunkt 2 for variationen i L_2 . Man får altså for tilfældet med konstant social profil den samme sociale differentiering i L_1 og L_2 .

Til beskrivelse af den sociale differentiering på et givet tidspunkt t er valgt den lineære model,¹²

$$(7) \quad L_t = a_{t1}X_1 + a_{t2}X_2 + \dots + a_{tm}X_m + b_t$$

hvor $X_1, X_2, \dots, X_m$ er nogle sociale interessedimensioner, $a_{t1}, a_{t2}, \dots, a_{tm}$ er et partis placering på disse interessedimensioner (den sociale profil) og b_t er et mål for partiets generelle popularitet.

De sociale interessedimensioner $X_1, X_2, \dots, X_m$ kan findes ved faktoranalyse som omtalt i afsnit 2. Jeg fandt her frem til faktorerne X_1 : urbanisering, X_2 : status og X_3 : vækst, som væsentlige dimensioner i dansk vælgeradfærd.

Hvis man som indikatorer for de tre dimensioner vælger logit til henholdsvis andel i landbrug, andel arbejdere og andel pensionister, kan formel (7) opfattes som en regressionsanalyse-model, og den sociale profil a_{t1}, a_{t2}, a_{t3} kan estimeres som ustandardiserede regressionskoefficienter til de tre uafhængige variable X_1, X_2, X_3 .¹³

Det følger af formlerne (5), (6) og (7), at man netop i situationer med konstant social profil som defineret på side 19 skal få konstante regressionskoefficienter uafhængigt af partiets generelle popularitet. Det er på denne baggrund, at regressionskoefficienterne benævnes: relativ tiltrækning til hhv. landbrugsområder, arbejderområder og pensionistområder.

12) Der er tale om en multidimensional generalisering af Den Logistiske Test-model, F.K. Lord and M.R. Novick, Statistical Theories of Mental Test Scores, Addison-Wesley, 1968.

13) Miller afprøver denne model på engelsk vælgeradfærd med en enkelt uafhængig variabel - tilsyneladende uden at være opmærksom på de her nævnte implikationer. Jeg mener, at hans forkastelse af modellen sker på et for løst grundlag (William L. Miller, Electoral Dynamics in Britain since 1918, St. Martins Press, New York 1978).

I Figur 10 er vist en situation, hvor der er tydelige afvigelser fra konstant social profil. Det er ændringerne for Socialdemokratiets vælgertilslutning ved 'protestvalget' i 1973, hvor partiet gik tilbage i vælgerandel fra 32,3 pct. til 22,3 pct. af samtlige stemmeberettigede.

Figur 10. Socialdemokratiets vælgerandele 1971-73

Det fremgår, at tilbagegangen var mindre i de fleste københavnske valgkredse (incl. Københavns Amt) end for valgkredsene i det øvrige land. En markant undtagelse er Gladsaxe Kommune, hvor partistifteren Erhard Jacobsen var opstillet af Centrums-Demokraterne. Her var tilbagegangen for Socialdemokratiet større end for landets øvrige valgkredse. (Det er i øvrigt et af få eksempler i nyere dansk politik på, at lokale forhold har markant indflydelse på en enkelt valgkreds ved et folketingsvalg).

Valgresultatet i Gladsaxe kan dog ikke opveje det forhold, at der alt i alt var størst tilbagegang for Socialdemokratiet i de mindst urbaniserede områder. Dette forhold viser sig i Figur 2 på side 7 ved, at Socialdemokratiet fra 1971 til 1973 har et fald i relativ tiltrækning til landbrugsområder.

$$(1) \quad \hat{P}_{73} = kP_{71} \text{ ('hatten' over P'et betyder, at der er tale om den statistisk forventede andel)}$$

Faktoren k kan ved dette valg simpelt udregnes som forholdet mellem partiets samlede vælgerandel ved de to valg.

$$k = \frac{5.2}{7.9} = .66$$

Denne tendens til enten proportional tilbagegang eller fremgang viser sig mere eller mindre tydeligt for en række af de små partier ved folketingsvalg i Danmark. (I øvrigt også ved parlamentsvalg i andre lande).

For de store partier er sagen mere kompliceret på grund af den såkaldte 'gulv og loft effekt' i de valgkredse, hvor partiet har høje stemmeandele. Har man f.eks. for et stort parti fundet en fordobling (dvs. $k = 2$) i de valgkredse, hvor partiet har små vælgerandele, kan det samme logisk set ikke forekomme i de valgkredse, hvor partiet har andele over 50 pct. Da partiet jo ikke kan få mere end 100 pct., virker der ved stemmefremgang en loft-effekt, der er kraftigere, jo højere vælgerandelen er. Tilsvarende virker der en gulv-effekt ved stemme-tilbagegang.

Følgende model er opstillet til beskrivelse af gulv og loft effekten.¹⁰ Det antages, at vælgerandelen på tidspunkt 1 P_1 er en funktion af den latente partistyrke S .

$$(2) \quad \hat{P}_1 = \frac{S}{1+S}$$

Det fremgår af formlen, at P_1 omtrent er lig med S for små værdier af S , mens den nærmer sig 100 pct. for store værdier af S . Endvidere antages det, at proportionaliteten ikke gælder for vælgerandelen, men for den latente partistyrke, dvs.

$$(3) \quad \hat{P}_2 = \frac{kS}{1+kS}$$

Det følger af formel (2) og (3), at

$$(4) \quad \hat{P}_2 = \frac{kP_1}{1+P_1(k-1)}$$

10) Det er den såkaldte dikotome Rasch-model, der er udviklet med henblik på analyser af psykologiske tests. U. Christiansen og J. Stene, 2. bind af G. Rasch's lærebog i teoretisk statistik, Teknisk Forlag, København, 1969.

Da formel (4) nærmer sig formel (1) for små værdier af P_1 og $(k-1)$, vil det sige, at den simple multiplikative model, som kunne beskrive SF's tilbagegang i 1973, kan betragtes som et specialtilfælde af den generelle model, formel (4).¹¹ Den forventede sammenhæng mellem $\hat{P}_2$ og P_1 for $k = 2$ er vist i Figur 8.

Figur 8. Forventet sammenhæng mellem $\hat{P}_2$ og P_1 for $k = 2$

11) For stemmeandele omkring 50 pct. og små værdier af $(k-1)$ tilnærmer modelle sig $\hat{P}_2 = P_1 + (k-1)/2(k+1)$, altså en tendens til samme fremgang i alle val kredse ('the swing'), som har undret engelske valgforskere (D.E. Stokes, 'Cross-Level Inference as a Game against Nature', i J.L. Bernd (ed.), Mathematical Applications in Political Science, University Press of Virginia, 1969).

$$(5) \quad L_1 = \log \frac{P_1}{1-P_1} = \log S$$

$$(6) \quad L_2 = \log \frac{P_2}{1-P_2} = \log S + \log k$$

For tilfældet med konstant social profil antager $\log k$ den samme værdi i alle valgkredse, hvilket betyder, at variationen i L_1 (over valgkredse) på nær tilfældigheder genfindes parallelforskuet på tidspunkt 2 for variationen i L_2 . Man får altså for tilfældet med konstant social profil den samme sociale differentiering i L_1 og L_2 .

Til beskrivelse af den sociale differentiering på et givet tidspunkt t er valgt den lineære model,¹²

$$(7) \quad L_t = a_{t1}X_1 + a_{t2}X_2 + \dots + a_{tm}X_m + b_t$$

hvor $X_1, X_2, \dots, X_m$ er nogle sociale interessedimensioner, $a_{t1}, a_{t2}, \dots, a_{tm}$ er et partis placering på disse interessedimensioner (den sociale profil) og b_t er et mål for partiets generelle popularitet.

De sociale interessedimensioner $X_1, X_2, \dots, X_m$ kan findes ved faktoranalyse som omtalt i afsnit 2. Jeg fandt her frem til faktorerne X_1 : urbanisering, X_2 : status og X_3 : vækst, som væsentlige dimensioner i dansk vælgeradfærd.

Hvis man som indikatorer for de tre dimensioner vælger logit til henholdsvis andel i landbrug, andel arbejdere og andel pensionister, kan formel (7) opfattes som en regressionsanalyse-model, og den sociale profil a_{t1}, a_{t2}, a_{t3} kan estimeres som ustandardiserede regressionskoefficienter til de tre uafhængige variable X_1, X_2, X_3 .¹³

Det følger af formlerne (5), (6) og (7), at man netop i situationer med konstant social profil som defineret på side 19 skal få konstante regressionskoefficienter uafhængigt af partiets generelle popularitet. Det er på denne baggrund, at regressionskoefficienterne benævnes: relativ tiltrækning til hhv. landbrugsområder, arbejderområder og pensionistområder.

12) Der er tale om en multidimensional generalisering af Den Logistiske Test-model, F.K. Lord and M.R. Novick, Statistical Theories of Mental Test Scores, Addison-Wesley, 1968.

13) Miller afprøver denne model på engelsk vælgeradfærd med en enkelt uafhængig variabel - tilsyneladende uden at være opmærksom på de her nævnte implikationer. Jeg mener, at hans forkastelse af modellen sker på et for løst grundlag (William L. Miller, Electoral Dynamics in Britain since 1918, St. Martins Press, New York 1978).

Appendix

Begrundelse for valg af model til måling af partiernes sociale profil

I Figur 7 er vist sammenhængen mellem pct. stemmer (ud af samtlige stemmeberettigede) på SF i de enkelte valgkredse ved de to folketingsvalg i 1971 og 1973, hvor partiet fik en tilbagegang i vælgerandel fra 7,9 pct. til 5,2 pct.

Figur 7. SF's vælgerandele 1971-73

Det fremgår, at partiets generelle tilbagegang ved 1973-valget slog igennem i samtlige valgkredse. Der var således ikke en eneste valgkreds, hvor partiet kunne notere en fremgang. Der viser sig endvidere en multiplikativ effekt, i den forstand, at partiets vælgerandel i en given valgkreds i 1973 har tendens til at være proportional med vælgerandelen i valgkredsen ved 1971-valget. Man skal altså blot multiplicere vælgerandelen i hver valgkreds ved 1971-valget P_{71} med en bestemt faktor k for at få et skøn over vælgerandelen ved 1973-valget P_{73} :

Da formel (4) nærmer sig formel (1) for små værdier af P_1 og $(k-1)$, vil det sige, at den simple multiplikative model, som kunne beskrive SF's tilbagegang i 1973, kan betragtes som et specialtilfælde af den generelle model, formel (4).¹¹ Den forventede sammenhæng mellem P_2 og P_1 for $k = 2$ er vist i Figur 8.

Figur 8. Forventet sammenhæng mellem $\hat{P}_2$ og P_1 for $k = 2$

11) For stemmeandele omkring 50 pct. og små værdier af $(k-1)$ tilnærmer modelle sig $\hat{P}_2 = P_1 + (k-1)/2(k+1)$, altså en tendens til samme fremgang i alle val kredse ('the swing'), som har undret engelske valgforskere (D.E. Stokes, 'Cross-Level Inference as a Game against Nature', i J.L. Bernd (ed.), Mathematical Applications in Political Science, University Press of Virginia, 1969).

I Figur 9 er vist sammenhængen mellem vælgerandelen for Socialdemokratiet i 1973 og 1975, med den forventede sammenhæng mellem P_{75} og P_{73} for $k = 1.23$.

Figur 9. Socialdemokratiets vælgerandele 1973-75

Bortset fra enkelte valgkredse i København (incl. Københavns Amt) giver modellen en meget tæt beskrivelse af fremgangen i Socialdemokratiets vælgerandele i alle valgkredse ved 1975-valget.

Modellen betyder, jvf. formel (2) og (3), at forholdet mellem den latente partistyrke ved tidspunkt 1 og den latente partistyrke ved tidspunkt 2, på nær tilfældigheder, er lig med k for samtlige valgkredse.

Jeg vælger at opfatte den situation, hvor et partis ændringer i vælgerandele følger denne model, som et udtryk for uændret social balance. Partiets generelle popularitet har nok forandret sig, men forholdet mellem de forskellige sociale miljøers støtte til partiet er konstant. Jeg vil betegne denne situation ved at sige, at partiet har konstant 'social profil'.

Med henblik på at give en beskrivelse af den geografiske variation i den latente partistyrke foretages den såkaldte logit-transformation af vælgerandelen, der er logaritmen til $P/(1-P)$. Derved bliver jfr. formel (2) og (3)

I Figur 10 er vist en situation, hvor der er tydelige afvigelser fra konstant social profil. Det er ændringerne for Socialdemokratiets vælgertilslutning ved 'protestvalget' i 1973, hvor partiet gik tilbage i vælgerandel fra 32,3 pct. til 22,3 pct. af samtlige stemmeberettigede.

Figur 10. Socialdemokratiets vælgerandele 1971-73

Det fremgår, at tilbagegangen var mindre i de fleste københavnske valgkredse (incl. Københavns Amt) end for valgkredsene i det øvrige land. En markant undtagelse er Gladsaxe Kommune, hvor partistifteren Erhard Jacobsen var opstillet af Centrums-Demokraterne. Her var tilbagegangen for Socialdemokratiet større end for landets øvrige valgkredse. (Det er i øvrigt et af få eksempler i nyere dansk politik på, at lokale forhold har markant indflydelse på en enkelt valgkreds ved et folketingsvalg).

Valgresultatet i Gladsaxe kan dog ikke opveje det forhold, at der alt i alt var størst tilbagegang for Socialdemokratiet i de mindst urbaniserede områder. Dette forhold viser sig i Figur 2 på side 7 ved, at Socialdemokratiet fra 1971 til 1973 har et fald i relativ tiltrækning til landbrugsområder.